

El darrer llibre de Joan Puig i Ferrer

Es tracta, efectivament, d'una mena de diari que l'autor va batejar amb el nom de «Ressonàncies» i que comprèn els anys 1942-1952 (Ed. 62). Hem esperat a fer aquest comentari perquè teníem curiositat per veure com era rebut el llibre pels crítics actuals. Pressentíem que aquesta obra cauria al camp de la nostra literatura com un roc que es desprèn de la muntanya, rodola fins baix al pla i es planta enmig del camí.

Malgrat el pauc i il·lustratiu estudi preliminar de Guillem-Jordi Graells, aquest Diari pot ésser difícilment comprès per les noves generacions. Puig i Ferrer pertany a una època que els esdeveniments i els anys han allunyat de nosaltres. Ni els conceptes emesos, els raonaments i ni l'estil no s'adapten gaire als nostres dies. És, la seva, una veu remota però que —cal reconèixer-ho— ressona encara amb una força clara i vigorosa. I, sobretot, Puig i Ferrer parla adreçant-se a tots, als vells i als nous i joves lectors, com si trobés natural usar plenament el dret d'intervenir en el camp literari actual, malgrat pertànyer a molts anys enrera.

Serà difícilment comprès per aquells que no el van conèixer personalment, cosa que no ocorrerà als lectors que ja tenen avui més de seixanta anys. En primer lloc, perquè la creació literària de Puig i Ferrer va lligada tan estretament a la seva vida que l'una cosa no se separa mai de l'altra i, sens dubte, la primera és una conseqüència de la segona.

Cal conèixer Puig i Ferrer, doncs, per a treure tot el sentit de les seves pàgines apassionades. Perquè ell fou sempre un apassionat, extremament apassionat, i ho era en escriure novel·la o teatre, o assaig, o ara poesia i fulls de diari íntim. Fins i tot ens sembla excessiu el terme «íntim», perquè en la seva intimitat s'hi enganxava, no solament aquella passió de què parlàvem, sinó també el secret desig de sortir a fora, d'ocupar la palestra, d'oferir motius de discussió o de baralla, de convèncer o d'imposar-se.

No podem jutjar Puig i Ferrer amb una sola paraula, ni establir un criteri ràpid i preconcebut. La personalitat de Puig i Ferrer exigeix una serenitat i una actitud objectiva que permetin un estudi detingut, saltant per un moment pel damunt del tumult i l'agitació on l'hem vist immers durant els

anys de la guerra i l'exili fins a la seva mort (1956), durant el llarg parèntesi que imposà a la seva ploma i, sobretot, els darrers temps viscuts amb una febre nerviosa i encesa per a crear la seva gran obra, gegant i, per a ell, definitiva.

Com estudiar-lo

Si jo em proposés tractar extensament la figura de Puig i Ferrer, començaria per dividir-la en tres grans seccions: 1) la seva vida, 2) l'obra literària fins a «La farsa i la quimera», i 3) les creacions de França.

De primer m'ocuparia del drama de la novel·la dostolewskià d'aquell home, que dominà el seu naixement, la infància, l'adolescència i tots els anys que va viure. Aquella enèrgica violència, que el somogué i el caracteritzà, restà fortament impresa en el seu pensament, es barrejà en la seva sang i ens donà d'ell la imatge d'un temperament inquiet, agitat, geniüt, inadaptable. Després la lluita, els esforços i les privacions que visqué, que no feren sinó augmentar-ne les proporcions. Per altra banda, Puig i Ferrer sabia allò que podia fer, que ell no era un estilista o un preciosista, i que tota la seva qualitat literària residia en l'acció i la força de l'assumpte, i, potser, en la recerca de l'impacte, és a dir, en el valor profundament humà de la seva obra. Ja fa observar el prologuista que Puig i Ferrer «era conscient de les seves limitacions». Ho confessa i se'n defensa. Fa més, encara; veu aquesta mateixa tara en altres escriptors, la qual no els priva d'abastar l'èxit: «Russinyol tampoc no era gaire culte» — escriu en aquest Diari. I el mateix Puig i Ferrer diu que hagué d'aprendre dues vegades d'escriure en català, bé que això no era culpa seva i, encara, ben mirat és un elogi al seu favor.

Segonament, jo faria una anàlisi del seu teatre, de les peces petites fins als grans drames, i potser hi trobaria no pocs senyals personals, és a dir, que aprofità en la confecció de la seva obra l'experiència sotrajada de la seva vida. I agafaria els assaigs i les novel·les amb la mateixa idea latent, sense por de trobar-me decebut.

Terçament, dedicaria la meua atenció a la seva producció de França. Aquesta tercera part no és del tot coneguda. Per un costat hi ha els onze volums de la gran novel·la «El pelegrí apassionat», plena de sub-

títols característics que responen més a la seva persona que no pas a la volada literària, i que pretén ésser una justificació, una confessió, una idea personal dels fets ocorreguts durant la gran tamborinada. No m'enfadaria, com va fer el bon amic Rafael Tassis potser amb raó. I no oblidó les florides anècdotes que acompanyen Puig i Ferrer, l'home, i que ja vaig conèixer extensament l'any 1943, en ocasió d'un viatge a París durant el qual vaig visitar, entre altres persones, l'amic Just Cabot. Em refereixo a la història dels diners i a allò del «puig i fer à repasser», etc.

D'aquesta manera em sembla que podria sortir una visió general bastant completa de l'escriptor, indubtablement un dels nostres millors novel·listes de tots els temps.

Val a dir també que aquesta tercera part em posaria en contacte amb un aspecte nou de Puig i Ferrer. Deixant a part la gran novel·la, que era el seu univers, resta encara la seva poesia, els milers de versos que escriví al final de la seva vida i que ens poden sorprendre, i també les seves preocupacions de caràcter filosòfic, fet veritablement curiós en ell i fruit, segurament, d'intenses i absorbents lectures tardanes.

No podem entrar en el detall d'aquest «Diari d'un escriptor» perquè ens portaria massa lluny. Puig i Ferrer hi parla de massa coses. Un tret força xocant, però, és la repetició dels noms de Cervantes, Shakespeare i Proust. Sembla un jovecell que descobreix amb admiració aquestes figures. Així com també una certa insistència a intercalar mots francesos en el seu text. També a ell li semblarien proveïts de goma i se li enganxarien a la ploma. Coneixem molt bé aquests fenòmens perquè els hem vist repetits aleshores i avui, però els passem per alt.

Un viatge a Lleida

He de parlar ara de la relació personal que va existir entre aquest escriptor i un servidor. Vaig conèixer Puig i Ferrer i el vaig tractar prou perquè conservés d'ell, després, un record de bona amistat. Havia llegit ja tota la seva producció dramàtica i literària, que em deixà un bon admirador seu, el professor de la Normal de Mestres de Lleida senyor Jesús Sanz. Durant algun temps vam mantenir una nodrida correspondència i, si bé es van aturar les nostres relacions en arribar la República, i ja no les reemprenguérem més, ni tan sols després de la guerra, quan ell anava tan escàs d'amics a França, no per això vaig deixar de recordar-lo amb interès i, per què no dir-ho?, amb un cert afecte.

Puig i Ferrer tenia vint-i-sis anys més que jo i el vaig conèixer quan era director

de l'Editorial Proa. Jo presidia a Lleida una agrupació de dos-cents joves que tenia per nom «Joventut Esquerrana», sota la protecció d'Alfred Perenyà i Humbert Torres. Vaig convidar Puig i Ferrer a venir a Lleida per a donar una conferència al magnífic local de J. R. i, davant l'èxit aconseguit, ens en donà una altra dos dies després. Era el 16 de març de 1929. El doctor Torres el presentà el primer dia i jo el vaig presentar el segon. M'ocupava de la crítica de llibres a la «Revista Lleida», la primera publicació esquerrana de Catalunya durant la Dictadura de Primo de Rivera.

Vam entaular amb Puig i Ferrer una bona amistat. Jo el vaig anar a rebre a l'estació i vaig menjar amb ell els dies que el vam tenir amb nosaltres. Puig no havia estat mai a Lleida i, durant la seva estada, el vam acompanyar per tot arreu: a la Seu Vella, al museu, a Camarasa, etc. Encara va pronunciar una altra conferència a Tàrraga. En assabentar-se que jo escrivia versos, m'invità a passar una setmana a Barcelona, a casa seva, cosa que vaig realitzar aprofitant unes vacances de Nadal.

Recordo molt bé la seva casa a la barriada de la Salut, dalt de la muntanya, i l'amable companyia de la seva mare, l'esposa i dues filles petites. Li vaig llegir les poesies i ell en seleccionà unes quantes, que López Picó publicà a «La Revista». Aquelles deu planes de versos tingueren la fortuna d'agradar a l'historiador literari italià Giacomo Prampolini i en traduí tres, que publicà a l'important setmanari «La fiera letteraria». Durant la meua estada a casa seva baixàvem cada dia a peu, després de dinar, tots dos cap al despatx de Proa, on vaig conèixer alguns escriptors.

Sempre vaig trobar Puig i Ferrer somrient i amable, amb els ulls blau clars vius i atents, amb el gest oportú i la paraula amical. No feia gaire que havia guanyat el Premi Crexells i a casa seva regnava una bona harmonia.

Durant la meua vida he sentit contar molt sovint les iras i els arravataments de Puig i Ferrer, i els contrastava amb la pau viscuda aquella setmana al seu costat. Tot això, em sembla que em permet de comprendre l'autor de «Camins de França», i de jutjar-lo amb serenor i objectivitat.

Ja sé que la seva invitació fou deguda a l'agraïment per les amables atencions rebudes dels lleidatans durant el seu viatge a la ciutat del Segre, i que la meua amistat no passava dels límits d'un record afectuós. Malgrat tot vaig rebre moltes cartes seves, i alguna de considerable extensió, que jo vaig estimar particularment. Els meus vint anys no podien demanar res més d'un escriptor que en tenia quaranta-sis. Era, la nostra, una amistat com la que lligà a París,

per exemple, el novel·lista Léon Cladel amb Charles Baudelaire, quan aquest dedicà a aquell l'únic pròleg que el gran poeta va escriure durant la seva vida.

He explicat aquest fet aprofitant l'avinentesa de parlar de Puig.

Un home apassionat

Si mirem de prop el «Diari d'un escriptor» de Puig i Ferrer, ens semblarà una immensa pedrera d'on podríem treure materials per a escriure tot un altre llibre. Veiem Puig que es proposa d'informar el lector del seu intent, sense amagar res. «No escriu res en aquestes notes —diu— que no respongui a una profunda convicció, a un sentiment de veritat, a una necessitat.» És, doncs, el seu pensament que ens presenta, una mena de testament, perquè té la plena seguretat que no trobarà ja una altra ocasió com aquella per a comunicar-se amb els lectors, amb els vells que tenia i amb els que pensa guanyar amb la seva obra. Cal afegir aquí la rigorosa fidelitat a la llengua catalana que Puig mostrà en tot moment, sense vacil·lacions ni excuses de cap mena. Siguem justos i diguem la veritat.

Fa un repàs de la seva vida i explica els orígens, el ressò que tingueren i els resultats que obtingué de les seves novel·les. I també comenta les seves decepcions: «Quan em vaig sentir seriosament escriptor —conta Puig i Ferrer en el Diari— tenia quaranta anys. Però, per què em vaig deixar destorbar per la política més tard?» I completa: «...no hi ha home de menys sentit polític que jo.» Ja veiem que no amaga aquesta evidència. No amaga, tampoc, altres veritats que el van fer sofrir terriblement durant tota la vida: «Hi hagué un temps en què els nostres homes de lletres, exceptuant-ne uns pocs, no volien saber res de mí. Em tenien per un no ningú.» La cleda literària dels anys vint i trenta, podríem afirmar que no era pas un paradís; i potser no ho ha estat mai, ni abans d'aquella època ni després. Sapiguem confessar que els catalans som així de difícils. Fora dels ídols oficials de torn, ens desinteressem de la resta, moguts per una inclinació que va des de la indiferència a la injustícia.

Que Puig i Ferrer era un home apassionat, ho sap ell prou bé: «De com jo era apassionat en tot, i potser encara.» Però, preguntem-nos si hauria pogut fer, sense la passió que el dominà, els llibres que va escriure, com ara «Camins de França», «Vi-

da interior», «Servitud» i les novel·les. Però, en canvi, ens diu també: «Jo en la vida no he estat maliciós ni astut. Sovint he estat bell garlaire, brillant parlador.»

Sobre la insistència de Puig i Ferrer a elogiar el llibre «Ideas sobre la novela», de J. Ortega i Gasset, podem dir que la cosa ve de lluny. Recordo que m'hi va parlar força quan va venir a Lleida l'any 1929 i jo, naturalment, el vaig creure i vaig llegir l'assaig. No és una lectura que faci mal a un escriptor, ben al contrari.

En aquest Diari trobem detalls importants relatius a la seva salut. Les malalties el van fer sofrir, i se'n plany. Un refredat era un greu problema. «La meua vista baixa sensiblement de poc temps ençà.» Això em porta a pensar en el dia que ens trobàvem plegats dalt de la Seu Vella lleidatana, i jo li mostrava la nostra horta: «Ho veieu? —li preguntava.» I ell em responia: «Ja ho crec; perfectament. Tinc la vista molt bona.» I jo observava els seus ulls blau clars brillants com un tros de cel.

I més endavant: «A certes hores em sento acabat. Ploraria!» Mentre continuament hem d'escoltar la seva queixa: «Podré acabar la meua gran novel·la? Tindré prou forces?» I demana a Déu que li permeti d'enllestir la seva obra, i després es resigna a morir. «Tot és obra de Déu» — diu.

Cal remarcar l'abundància de noms famosos que il·lustra el llibre, pertanyents a tots els països, el qual prova l'afany de lectura que acompanyà sempre Puig i Ferrer, fins i tot quan escrivia febrilment durant els darrers anys de la seva vida.

Resumint, nosaltres pensem sincerament que Puig i Ferrer, l'escriptor apassionat, pot ésser elogiat o criticat, admirat o rebutjat, estimat o menyspreat, però no és un home que es pugui contemplar amb indiferència. Nosaltres, despallats de partidismes i prejudicis, gosem dir que ens el mirarem amb interès i afecte.

Una darrera transcripció: «Cap al final de la meua vida em cal reconèixer que la meua excessiva imaginació (...) en tant que home m'ha perjudicat constantment (...), m'ha fet veure milers de coses totalment diferents del que són. I qui veu les coses diferents del que són, si té un temperament d'apassionat, serà, necessàriament, injust.» Confessió màxima de Joan Puig i Ferrer en aquest darrer llibre.

J. B. Xuriguera.